

Jens Pinholt (1934-2024) in memoriam

Mikael Gravers, Ole Høiris og Peter I. Crawford

Lektor emeritus Jens Pinholt døde kort før julen 2024. Vi er tre nære kollegaer og venner, der nærer et fælles ønske om at mindes Jens' liv og faglige virke i det følgende. Jens arbejdede på mangfoldige måder med sit fag. Dette ønsker vi at vise ved, at dele disse mindeord op i tre sektioner.

For Jens var den offentlige formidling af faget og undervisningen af de studerende centrale aktiviteter. Dette beretter Mikael Gravers om, idet han og Jens havde et nært samarbejde på begge områder. Den mere snævre faglige udveksling, som udfordrede både Jens og Ole Høiris, er baggrund for fremstillingen af Jens som fagantropolog. Denne faglighed kom i den seneste del af Jens' karriere til udtryk film, og her beretter Peter Crawford om deres samarbejde om at skabe film om og i Reeføerne, hvor Jens havde flere års feltarbejde bag sig.

Mikael Gravers: *Formidling og undervisning*

Mit første møde med Jens på Moesgård var en sensommerdag i 1972. Jeg var lige kommet tilbage fra næsten to års feltarbejde i Thailand og skulle vende tilbage til et helt andet liv. Jens bad mig venligt, men insisterende om at skrive en artikel om karén folket (Thailand) til tidsskriftet *Jordens Folk* – og gav mig en kort deadline. Jeg var noget forkommen over, at den nye adjunkt sådan gav ordrer til en ældre studerende. Men det var et værdifuldt råd, for derved kom jeg hurtigt i gang med at skrive, mens erindringen endnu var frisk. Det blev også indledningen til et langt og godt samarbejde om undervisning og en etnografisk udstilling i 1977 efter at Jens havde været på feltarbejde i Polynesien. Vi havde begge leveret etnografica fra vore feltarbejder til De Etnografiske Studiesamlinger, jeg fra karenerne og Jens fra Santa Cruz øerne i Salomon Øerne. Det var lykkedes Jens at købe nogle af de meget sjældne fjerruller (med røde fjer), som tidligere blev anvendt i ceremonielle udvekslinger.

Udstillingen blev først vist på Odder Museum med titlen *Landsbyer under udvikling eller afvikling*. I 1978 kom udstillingen til Skjern Museum, inden den i 1979 blev udstillet på Moesgård med titlen *Samfund på underudviklingens vilkår*.

Både Polynesiens og Thailands mindretal var trængte af at gå fra selvforsyning til at blive del af det globale kapitalistiske marked. Samtidig var de udsat for udviklings- og moderniseringsideer, som Vesten mente skulle gavne de såkaldte u-landes befolkninger. Men de frygtede at miste deres kultur, sprog og identitet i denne proces. Det ville vi lave en udstilling om rettet mod skoler. Der blev lavet et undervisningsmateriale med lysbilledserier, og studerende blev involveret til at vise rundt og forklare i udstillingen. Sammen med Amtscentralen for Undervisningsmidler i Aarhus blev der udviklet en undervisningsmateriale med tekst, lysbilleder og en TVfilm. Materialet var beregnet for folkeskolens ældre klasser, samt ungdoms- og voksenundervisning. De lokale medier fulgte en niendeklasse i udstillingen, som fik omfattende omtale og gav os vished om, at formidling var afgørende for at vinde forståelse for vores fag i offentligheden og dermed sikre fagets eksistens.

Den tids udstillinger havde ikke nutidens elektroniske univers som kulisse. Det var ting i montre og i tableauer – fx huse fra de to områder, samt mange fotostater af mennesker og aktiviteter. Udstillingen blev pænt besøgt, selv om en ansat i billetsalget på Moesgård mente, den var så venstreorienteret og farlig for børn, at hun en dag nægtede at lukke op.

I Skjern vakte udstillingen opmærksomhed i lokale medier med overskrifter som *Spændende ulandsudstilling*. Det var sin sag for os at forklare en bestyrelse af gode landmænd om de fjerne og eksotiske befolkninger. Jens var god til jordnær formidling og fortalte levende om sit ophold med hustruen Kirsten og to børn – mens jeg skulle forklare, at jeg *ikke* havde haft *Karen* med – men at folket hed karéner. Det var lærerigt at skulle formidle uden for akademiske cirkler. Jens var en dygtig formidler og havde et godt udgangspunkt med sin baggrund fra landet og som folkeskolelærer. Formidlingserfaringen fra udstillingen tog vi med os i 1984-85, da vi begge sagde ja til at undervise på det nyoprettede Jysk Åbent Universitet. Hos københavnske kolleger blev initiativet opfattet som en Årshushistorie, men det var et tiltag fra Humaniora på Aarhus Universitet for at styrke vores image i offentligheden, da fagene – også dengang – var truet af politisk nedlægning. Ikke kun Fremskridtspartiet ville nedlægge etnografi, men også Ritt Bjerregaard og Bertel Haarder intervererede. De mente, at det var nok med et institut for antropologi, og at det skulle ligge i København. De vidste ikke, hvor forskellige de to institutter var. Etnografi & Social Antropologi på Aarhus Universitet havde obligatorisk feltarbejde; det fik antropologifaget København først i 1980'erne. Vi arbejdede også musealt, mens faget i København havde forladt museumsetnografien i 1965, da faget ikke længere kunne bo på Nationalmuseet.

Undervisningen af 30 studenter på åbent universitet foregik på intensive weekendseminarer, fjernstudier og telefonkonsultation, men svarede til grunduddannelsen i faget. Det foregik i Aarhus og i Holstebro, og der kom studenter fra hele landet – også fra København. Det var socialrådgivere, sygeplejersker, lærere og andre faggrupper. I Holstebro sørgede slagteriskolen for varm mad, og det var af den solide jyske slags med steg og brun sovs. Jens og jeg udviklede en undervisning, hvor vi vekslede med vore indlæg. Så der blev variation i de enkelte timer, hvor den tunge mad godt kunne påvirke opmærksomheden. De fleste bestod og var meget positive. Flere af studenterne var i lokalradio og fortalte om deres studier. På den måde fik faget og Humaniora en ubetalelig reklame. Om det hjalp til at stoppe en lukning er svært at vurdere. For Jens og mig blev det begyndelsen på fælles undervisning i fagets teorier på grunduddannelsen/bifaget. Vores indlæg var kortere og mere koncise end én lang forelæsning, og vi oplevede en meget livlig og munter debat med studenterne. Dog var det en luksus med to undervisere, og vi måtte tilbage til enkeltmandsforelæsninger.

Jens var en dygtig etnograf, en loyal kollega, en god ven og et ordentligt menneske, som støttede i svære tider med hård faglig konkurrence. Selv om antropologien var vigtig, var Jens et stort familiemenneske sammen med Kirsten, fire børn og otte børnebørn.

Æret være hans minde.

Ole Høiris: *Jens som fagantropolog*

Jens startede på etnografistudiet på Københavns universitet i 1962. Selv har han beskrevet det som følger:

Indgangen til Københavns Universitet i 1962 var for mig Kaj Birket-Smith, en aldrende overinspektør på Nationalmuseet. Han var samtidig ekstern lektor ved og leder af det relativt nyoprettede fag etnologi på universitetet. Faget var placeret under geografi på initiativ af Birket-Smith, men havde endnu ingen professor.

Jeg havde på forhånd ingen bestemt viden om faget og opsøgte Birket-Smith for at blive yderligere oplyst. Hvad hed det fag, som jeg under længere tids liv sammen med maorier i New Zealand mente at have fået interesse for? Birket-Smith var ikke overdrevent meddelsom, men orienterede mig om, at faget hed etnografi og sagde afsluttende: ”Det skal De sgu’ ikke begynde på”. Han har nok fået et mindre lovende første indtryk af mit ikke overbevisende oplæg til en forventet akademisk karriere. Under alle omstændigheder var han helt på det rene med, at der kun var meget få stillingsmuligheder for færdiguddannede etnografer i Danmark på det tidspunkt.

Måske i reaktion mod den gamle nestors lidet opmuntrende holdning, men nok især fordi den økonomiske opgangstid, der prægede samfundet på det tidspunkt, gav grund til en almindelig optimistisk holdning, gik jeg i gang med studiet, der i begyndelsen foregik på Nationalmuseets Etnografiske Samling.

En af de første opgaver, Birket-Smith stillede mig, var at gennemgå Nationalmuseets polynesiske etnografiske samling for mine nye medstuderende – en meget naturlig, men ikke specielt løfterig eller udfordrende opgave.

I 1963 gik Birket-Smith af og i 1964 blev Johannes Nicolaisen ansat som fagets første professor, og Jens så virkelig op til Nicolaisen, der af alle blev kaldt Nic:

Nic var for mig den nøgleperson, der kom til at præge min faglige udvikling gennem hele studietiden.... Nics store betydning som antropologisk vejviser for mig hænger ikke alene sammen med hans faglige indsigt og hans evne til at formidle. Hans øvrige menneskelige kvaliteter var af lige så stor betydning: Hans naturlige autoritet parret med ro og respekt over for de studerende understreget af den uadskillelige pibes tobaksduft. Og så hans evne til generelt at lytte opmærksomt til andre og uden forbehold give sin egen mening til kende. En dag umiddelbart efter min datter Karolines fødsel sad jeg og berettede for hvem, der gad høre på det, om den for mig betydningsfulde begivenhed. Da jeg var færdig, faldt Nics kommentar tørt som en præcis kommentar til en etnografisk beretning: ”Interessant! Sjældent har man hørt en beretning om en fødsel, der i så høj grad drejer sig om faderen”.

Efter endt læreruddannelse drog Jens på en rejse, der som nævnt førte til et længere ophold hos maorierne. Det var på den tur, han blev betaget af de forskellige folk i Stillehavet, og dette førte ham til og gennem etnografiuddannelsen på Københavns Universitet med Stillehavsantropologien som speciale. Det var også denne regionale specialisering i Stillehavet som region og økologien og strukturfunktionalismen som teoretisk perspektiv, der førte til hans ansættelse på Aarhus Universitet i 1971. Da der i Aarhus til forskel fra København var krav om feltarbejde i forbindelse med magisterkonferensstudiet, var det vigtigt for Jens hurtigt at komme på feltarbejde. Gennem sin ansættelse var Jens to gange på et længere feltarbejde kombineret med adskillige kortere ophold.

Og jeg kan kun takke Jens for dette, for da han første gang tog til Reef Øerne i 1973, blev der et vikariat som amanuensis på faget, som jeg var så heldig at få. Inden da havde han lige i min sidste eksamen hørt mig i økologi med den begrænsning, at jeg ikke måtte nævne ny-evolutionismen. Senere

havde Jens og jeg mange samtaler om faget, hvor Jens ofte var god til at trække mine alt for himmelstormende eller deterministiske teorier ned på et mere realistisk plan, noget han i høj grad brugte sin felterfaring til.

Allerede før sin magistergrad publicerede Jens i 1967 i *Jordens Folk* en artikel, der viste hans interesse for temaer, han løbende skulle vende tilbage til. Den drejede sig om modsætningen mellem det romantiske billede af livet i Polynesien og realiteterne, ligesom han påviste frugtbarheden af forståelse af kulturen ud fra et økologisk perspektiv. Heri viste han også en stor respekt for stillehavsfolkenes avancerede kunnen illustreret ved deres udliggerkanoer og evne til at sejle over store afstande uden moderne hjælpemidler. Denne respekt for de indfødte folk og stor foragt for enhver form for racisme samt for kapitalismens umyndiggørelse af indfødte folk skulle karakterisere Jens i hele hans antropologiske karriere.

Jens skrev speciale om *Human-økologisk analyse: Nogle teoretiske betragtninger og en karakteristik af et ø-økosystem – Tikopia*. Med den britiske antropolog Raymond Firths materiale som grundlag analyserede Jens, hvordan samfund, kultur og de naturlige omgivelser kunne opfattes som et system, et ø-økosystem. Jens valgte Tikopia som eksempel, fordi det var et relativt isoleret samfund, da Firth lavede feltarbejde her, så derfor var den traditionelle kultur stadig kendt. Da kulturens historiske grundlag var kendt i form af de fælles polynesiske kulturtræk, kunne Jens identificere den specielle tilpasning til Tikopias særlige natur. Og Jens' analyse var en påvisning af dynamikken i de regulerende kræfter i kultur, samfund og teknologi, det økosystem der skabte balance mellem befolkningen og dens behov og de tilgængelige ressourcer på en lille, isoleret ø.

Feltarbejdet

Som ny magister skrev Jens i 1971 en artikel om, hvad det vil sige at være etnograf, igen i *Jordens Folk*. Her ville han vise, hvad det var for en underlig forsker, der ud fra sin egen kultur med systematiske metoder kunne fremstille forholdene i en fremmed kultur. Kernen var for Jens feltarbejdet, det langvarige ophold i en fremmed kultur, hvor man lærte den at kende indefra. For Jens var feltarbejdet "etnografiens middel til videnskabelig status", som han skrev i en antologi om feltarbejde fra 1984. Hjemme igen ved skrivebordet kom så forskningsresultaterne.

Dette skulle Jens nu selv prøve i praksis, da han i 1973 drog med kone og to børn på feltarbejde på tre af Santa Cruz øerne i Salomon Øerne. Her tilbragte han 1½ år med en projektformulering, der lød: *Økonomisk entreprenørvirksomhed, social kontrol og inter-etniske relationer i "område-integrerede" oceaniske småsamfund under ændring*.

Selve feltarbejdet satte Jens senere under en kritisk vinkel. Han var uddannet med en idé om den objektivt observerende antropolog i felten, men måtte i 1980'erne genkalde sig den betragtning eller erkendelse, han allerede havde gjort i sit speciale, at feltarbejderen selv var påvirket af den kultur og det fag, han var en del af. I felten stod således forskellige kulturer over for hinanden, ikke en objektiv observatør over for et objekt. Dette udbyggede han i ovennævnte bog om feltarbejdet, hvor han blandt andet kunne se kritisk tilbage på sit eget feltarbejde. Her beskrev han den modsætning, han oplevede, mellem den traditionelle antropologi, hvor man søgte at finde de traditionelle forhold, den såkaldte etnografiske nutid, og så den virkelighed der mødte ham i form af effekterne af kolonialismens kapitalistiske forarmning og umyndiggørelse af de indfødte befolkninger. Feltarbejdet gav Jens, hvad han selv kalder et imperialismechok.

De centrale elementer i det ø-økosystem, Jens havde forventet at finde i form af kanoernes sejlads mellem øerne, mandshusene som centre i udvekslingerne og fjerpengene som de symbolske formidlere af handel, kvindeudveksling og ritual, var væk. Der var ifølge Jens ikke et afgrænset

relativt autonom felt, hvis øko-system blev reproduceret, men et samfund på imperialismens betingelser. Dermed indgik etnografen og lokalbefolkningen i et og samme system. Dette oplevede Jens, da han i lighed med andre hvide blev holdt på afstand med underdanig tiltale, som det var skik mellem de indfødte og de hvide, noget der for Jens var både uventet og yderst uvelkomment, og noget, han bekæmpede, så godt han kunne. Samtidig blev han brugt som mellemmand mellem de indfødte og den hvide verden i form af englænderne, som stadig holdt området som en koloni. Jens måtte distancere sig fra såvel antropologiens definition af objektet som traditionelle samfund som antropologiens billede af stillehavssamfundene som laboratorier for økologiske systemanalyser. Det var, indså Jens, netop underkuelsen eller pacificeringen af disse samfund, der gjorde feltarbejde muligt.

Jens var fascineret af det tidligere samhandelssystem mellem øerne, et system der havde store ligheder med hans ø-økosystem fra specialet. I en artikel fra 1976 i *Jordens Folk: Før og nu i Santa Cruz øerne* beskriver han det traditionelle økonomiske udvekslingssystem, han havde forventet at finde. Men da Jens og familie kom til området, var dette system afviklet, og i stedet mødte der feltarbejderen et samfund under afvikling. Pengeøkonomien var kernen i udvekslingen, de unge måtte søge væk for at finde lønarbejde, og fattigdommen var udbredt. Jens mødte al det forfald, introduktionen af kapitalismen og kristendommen affødte. Her, kort efter hjemkomsten fra feltarbejdet viste Jens den sociale indignation og dybtgående kritik af den koloniale undertrykkelse, han fastholdt resten af sin faglige karriere. Artiklen blev da også afsluttet med en indigneret gennemgang af kolonihistorien og de morderiske overgreb, befolkningerne på de små øer havde været udsat for, samt nogle overvejelser om udvikling og underudvikling som var centrale faglige temaer på det tidspunkt. Et område, Jens gav en speciel analyse, var uddannelserne, og hans første publikation efter hjemkomsten var i tidsskriftet *Pædagogik* fra 1976. Jens viste, at de uddannelser, nogle af de bedrestillede fik, førte dem væk fra området, da de refererede til den moderne verdens behov. Disse kundskaber var ikke relevante for deres hjemøer.

Denne indignation formulerede Jens helt klart i en artikel fra 1978, *Hvad blev der af stammesamfundene* i *Jordens Folk*, hvor Hawaii og New Zealands møde med den moderne verden kort blev analyseret, hvorefter Jens gennemgik de centrale faktorer i proletariseringen af Salomon Øernes oprindelige befolkning. Dette generaliserede han året efter i en artikel om den måde, vi opfattede ulandenes befolkninger på. Først præsenterede han myten om den ædle vilde og de erotiske paradiser i Stillehavet, efterfulgt af kapitalismens spredning, volden og myten om den primitive, som måtte civiliseres eller måske fjernes med våbenmagt. Men i slutningen af 1970'erne ændrede det sig ifølge Jens igen ved de forskellige nationers selvstændighed, hvorfor opfattelsen af disse nationers folk ændredes, selv om udbygningen fortsatte. Salomon Øerne blev i 1978 en selvstændig nation.

Fascinationen af fjerrullerne

På trods af Jens' oplevelser af eroderingen af de traditionelle systemer, ville han dog ikke undlade at lave en traditionel analyse af et ø-økosystem, sådan som han havde gjort det i specialet, og sådan som der var lagt op til i formuleringen af feltarbejdet. Og Jens mødte da også enkelte rester af det gamle system, ligesom han fik det uddybet i samtaler med de gamle mænd, han mødte. Dette system beskrev han mere detaljeret i *KUML* i 1977 og i *Tidsskriftet Antropologi* i 2004-5. Her satte han nogle store fjerruller, som han havde hjembragt tre af til den etnografiske samling på Aarhus Universitet, ind i det økonomiske reproduktionssystem, der tidligere bandt de øer, han undersøgte, sammen.

Jens viser her, hvordan fjerruller ud over at være centrale i en række ceremonier indgik i øernes udveksling af kvinder, håndværksprodukter, jord, kanoer og føde, ligesom de indgik i betalingen for arbejde og til løsning af konflikter. Fjerruller gav ejerne prestige i samfund, hvor den sociale position

var flydende. Den store ø, Ndeni havde overskud af mad, som blev udvekslet med kvinder og håndværksprodukter i form af flettede reb, måtter og tasker fra de små øer, der ikke kunne brødføde sig selv, men havde et stort befolkningspres. På Ndemi kunne kvinderne ud over at levere sex i mandshusene også blive gift og arbejde i agerbruget. Selve udvekslingen foregik på store kanoer, der blev produceret på Duff øerne, som modtog de fjerruller, som blev produceret et bestemt sted på Ndeni. Hele styringen af dette system med organisering af handelstogter skete i de forskellige øers mandshuse, hvor mændene samledes dagligt for at tilrettelægge aktiviteterne, og hvor en ældre mand med lidt rigdom og organisatoriske evner var uformel leder. Således var de forskellige øer bundet sammen i et reproduktionssystem, der ved forskellige specialiseringer og udvekslinger kunne ses som et afgrænset lukket økosystem – her med fjerrullerne som det formidlende element. Som det fremgik af artiklen i *Jordens folk*, var mandshusene væk, kanoerne sejlede ikke længere, hele udvekslingssystemet var forsvundet og folket proletariseret i en kapitalistisk pengeøkonomi. Brug af fjerruller i ritualer skete dog stadig enkelte steder.

Tradition møder kolonialismen

Jens' sans for traditionelle etnologiske emner viste sig også i en artikel til et temanummer i *Jordens Folks* evolutionsserie om høvdingedømmer. Med udgangspunkt i Tikopia og Hawaii viste Jens, at disse samfund var overgangsformer fra mere egalitære slægtskabssamfund til klassesamfund. Denne transformation var afhængig af dels størrelsen af det overskud, en høvding kunne herske over i et redistributivt slægtskabssamfund, dels mulighederne for at bryde med dette og hæve sig over de forpligtelser og begrænsninger, der lå i dette system. Dette skete på Hawaii, hvor der ved europæernes ankomst og mellemkomst i form af levering af moderne våben til en af de mange stridende høvdinge opstod en konge over hele øens indfødte befolkning og hermed et klassesamfund, der dog hurtigt blev omformet af den europæiske kapitalisme.

Den koloniale indgriben er også temaet i en artikel fra 1990, *Livsvilkår og kulturel bevidsthed i skyggen af det globale magtspil*, hvor Jens ironiserede over Vestens forsøg på at fremstille den koloniale ekspansion som en velgerning over for stagnerede historieløse samfund. Men nu havde disse folk ifølge Jens selv fået en stemme, som vi skulle lytte til. Igen fremstillede han kapitalismens undergravning af de traditionelle fællesskaber, hvis subsistensøkonomier og handelsrelationer blev erstattet af lavtlønsarbejde og flytning fra øerne til de steder, det var muligt at få lønarbejde osv. De var nu undermineret i en grad, hvor de som samfund ikke kunne forsørge sig selv, men var blevet afhængige af de tidligere kolonimagter i form af bistandshjælp, turisme, souvenirfremstilling, kobraproduktion og her i Stillehavet den militære tilstedeværelse med atombombeafprøvning. Efter selvstændigheden var de nye eliter fortsat med at udvikle kapitalismen i området i overensstemmelse med de fremmede magters interesser ved at give udenlandske firmaer retten til områdernes ressourcer, noget der igen medførte oprør, statskup og militarisering. Da de små samfund ikke havde mulighed for at gå op mod magten, kom deres kamp for identitet til udtryk i milinaristiske bevægelser, de såkaldte Cargokulte, hvori de undertrykte søgte et identitetsmæssig fællesskab. Dette var Jens' analyse af et fænomen, stillehavsantropologer havde diskuteret i mange år. Dette blev Jens' mest klare antikapitalistiske artikel.

Den samme sociale indignation udtrykte Jens i en bog om antropologiske mesterværker fra 2007. Her valgte han Jens Roger Martin Keesings bog *Custom and confrontation. The Kwaio struggle for cultural autonomy* fra 1992 som det antropologiske værk, der havde gjort størst indtryk på ham. Dette gav han tre årsager til: at Keesing gjorde opmærksom på sin egen kulturelle prægning i forhold til sine observationer samt på antropologens paradoksfyldte tilværelse mellem egne antropologiske og værtsfolkernes forventninger; at Keesing i samarbejde med de lokale indfødte tog emner op, der var relevante for værtsfolkene i deres postkoloniale tilværelse, samtidig med at han formåede stadig at

fastholder antropologiens krav til videnskabelighed; og så det for Jens vigtigste – Keesing gav Kwaio en stemme ved at fortælle deres historie, som de selv opfattede den, og derved leverede han et alternativ til kolonimagternes og missionens historier om dem. Samtidig havde Kwaio herved fået en vigtig brik i bevarelsen af deres kulturelle identitet.

Noget lignende gav Jens udtryk for i en artikel fra 1992, *Den antropologiske synsmåde*. Her betonedes han fagets vigtighed i samarbejde med andre fag i forbindelse med fx planlægning; dernæst antropologiens evne til at analysere en kompleks dynamisk kulturel sammenhæng med fastholdelse af kulturrelativismen og erkendelsen af, at vi ikke kan se bort fra vor egen kultur; og for det tredje feltarbejdet – deltagerobservation. Og igen fremhæver han, at al udvikling skal ske i dialog med de involverede, hvad enten det drejer sig om forhold i hjemlandet eller i udviklingslandene.

Det tabte paradis

Gentagne gange gør Jens op med ideerne om det polynesiske paradis, mest systematisk i artiklen *Paradiset og barbariet i Stillehavet: fantasiforestillinger og stereotypkonstruktioner i danske rejsebeskrivelser siden 1840* fra 1989. Her var det de gamle danske rejseberetninger, han undersøgte, og han viser, hvordan Polynesien fremstilles som et paradis i modsætning til Melanesien, hvor befolkningen beskrives som sorte uciviliserbare kannibaler. For Jens var der to forskellige perspektiver på dette. Det første drejede sig om, at de stereotyper, vi danner om disse fremmede, egentlig angår os selv. Vore længsler projicerer vi ud på de ædle vilde, vores selvfremhævelse på de dyriske vilde. Dertil kommer, at de fremmede ofte ved de første møder fremstilles ædle, men når de så gør oprør mod missionen og kolonialismen, bliver de barbariske, indtil de endeligt er nedkæmpet, hvorefter de bliver ædle igen. Og det underlige er, at disse stereotyper fra tidligere århundreder stadig reproduceres i Vesten i dag.

Lex Jens

I 1990'erne bidrog Jens med 56 indlæg i *Den store danske Encyklopædi*, hvor han med stor indsigt og evne til at fatte sig i den korthed, Encyklopædiens redaktion krævede, redegjorde for de forskellige ørigers historie, geografi, erhverv, kultur, sprog og nuværende status samt de centrale europæiske opdagelsesrejsende i området. Selv om beskrivelserne er holdt i en neutral tone, skinner Jens' indignation over den europæiske koloniale tilstedeværelse tydeligt igennem. Som mange andre med stor felterfaring blev han "sit folks" talsmand over for den generelle europæiske enten romantisering af stillehavsfolkene eller racistiske nedvurdering og mod den udbytning og forarmning, disse mennesker var udsat for under den kapitalistiske ekspropriation af deres områder og arbejdskraft.

Jens og etnografisk film

I 1992 var Jens igen af sted på feltarbejde i Salomon Øerne, og denne gang skulle der i samarbejde med antropologen Peter Crawford også laves en film. Det første skriftlige resultat heraf var en artikel om turisme i Salomonøerne, hvor der efter det kulturelle forfald var vokset en ny bevidsthed frem om den lokale kultur sammen med et ønske om at genoplive de gamle traditioner. Dette kunne så foreviges på film, som var filmprojektets vigtigste opgave, og dette blev støttet af landets turistindustri. Men det kom dog ikke nødvendigvis de lokale på de øer, Jens besøgte, til gavn. Filmprojektet kom således til at skabe et produkt, filmskaberne ikke var herre over, og som kunne bruges i en romantiseret fremstilling af livet på Salomonøerne, noget der var langt fra befolkningens hverdagsliv.

Den solidaritet. Jens følte med de mennesker, han lavede feltarbejde blandt, følte han også med de studerende, og han lagde et meget stort engagement i undervisningen og i de studerendes forhold,

ligesom han i høj grad tog sin del af administrationen i de forskellige råd, dengang universitetet havde en demokratisk ledelse.

Feltarbejderne og de kortere besøg i felten var tydeligt et frirum for ham, hvor han ladede op og fik nye idéer. Men feltarbejderne var ikke uden problemer. Da han første gang var af sted mellem 1973 og 1975, skrev vi et brev til ham om alle de onder, der ramte os som økonomisk krise, oliepriser, Glistrup, arbejdsløshed osv. Og Jens svarede tilbage, at han bestemt også havde store problemer, for hans gaskøleskab virkede ikke, så han måtte nøjes med at drikke lunken whisky. Jens havde humor, og det kunne løse op i en stresset hverdag eller et møde, der var ved at køre fast. Ligesom jeg selv var Jens også et hulemenneske. Da de nye kontorer på Moesgaard skulle fordeles, valgte både Jens og jeg de lidt mindre kontorer i gavlen på første sal, mens andre hellere ville have de tilsvarende store kontorer nedenunder. Derved blev Jens og jeg naboer i næsten 25 år, bortset fra, når han var væk i Polynesien og jeg på Aarhus Universitet inde i byen. Dette naboskab gav som nævnt utallige inspirerende faglige udvekslinger mellem en antropolog som Jens med en stadig større felterfaring og en teoretiker som jeg, der aldrig havde udført et ordentligt feltarbejde. Dette var et fagligt samliv, som jeg er meget taknemmelig for, og som kom til at præge min form for antropologi.

Æret være Jens' minde!

Peter Crawford: *Jens som filmskabende antropolog*

Jens Pinholt var en af mine læremestre, da jeg begyndte at studere etnografi på Moesgaard i slutningen af 1970'erne. Mit første feltarbejde var i det nordlige Wales, og sidenhen blev jeg regionalt orienteret mod det afrikanske kontinent, lidt tilfældigt gennem mit arbejde som konsulent inden for udviklingsbistand. Det betød, at jeg efter studietiden havde meget lidt at gøre med Jens, hvis feltarbejdsområde var i Stillehavet. Udover udviklingsbistanden arbejdede jeg primært med etnografisk film og den nye hastigt voksende underdisciplin visuel antropologi, hvilket i 1989 førte til, at jeg blev lektor ved det nyligt startede Granada Centre for Visual Anthropology ved universitetet i Manchester.

Mit forhold til Jens blev imidlertid intensiveret nogle år senere. Vi mødtes til et arrangement i Dansk Etnografisk Forening i 1993 og faldt i snak. Jens fortalte, at han året forinden havde været på feltarbejde på Reef Øerne i Salomon Øernes østlige Temotu-provins. Han blev taget godt imod trods de mange år, der var gået siden hans oprindelige feltarbejde gennem flere år i begyndelsen af 1970'erne. Lokalbefolkningen, hvoraf en del ældre ikke kunne læse, var specielt begejstrede for de mange fotografier, han havde taget med. Nogle af de lidt yngre, som havde været i landets hovedstad Honiara eller havde arbejdet på fiskefabrikken i Noro i Western Province i den anden ende af landet, spurgte Jens, om han kendte noget til film og video, og i forlængelse heraf om det ikke var muligt at lave det. Både Jens og hans kone Kirsten var dygtige fotografer, men kendte ikke noget til at lave film. Nærmest som noget, der lignede en indskydelse, spurgte Jens, lige inden vi skiltes ved arrangementet, om jeg ville overveje at hjælpe ham på den front. Jeg sagde, at jeg ville tænke over det, og mit positive respons nogen tid efter resulterede i, hvad jeg kun kan betegne som noget livsændrende for mig personligt, men også fagligt betydningsfuldt for os begge. Der skulle gå lidt tid endnu, blandt andet fordi jeg arbejdede på et videoprojekt med børn og unge i det nordlige Mozambique, men Jens pressede på, hver gang vi mødtes.

Omtrent et års tid efter, i august 1994, startede Jens og jeg det, som kom til at hedde Reef Øernes Etnografiske Filmprojekt (The Reef Islands Ethnographic Film Project), da vi tog på vores første feltarbejde sammen til Reef. Alt var nyt for mig; det eneste, jeg kendte til Stillehavet, var gennem besøg hos den australske del af min familie. En af de ting, jeg meget hurtigt lærte, var, hvorfor så mange (se også Mikael Gravers' del af nekrologen) havde fortalt mig, at Jens var en fremragende feltarbejder.

Efter et par dage i hovedstaden med overnatninger på det ret ydmyge United Church Resthouse – Jens var ikke til de mere luksuriøse hoteller – fik vi diskuteret projektet godt igennem samt truffet nogle vigtige folk. Vi fløj så til Lata, provinshovedstaden i Temotu, der er lokaliseret på hovedøen Santa Cruz eller Ndeni, som igen er porten til resten af provinsen, inklusive Reef Øerne. Her havde vi møder med andre gode forbindelser, og stort set alle i byen kendte Jens. Samtidig skulle vi have arrangeret transport til Reef Øerne, en båd tur over det åbne Stillehav på mellem 2 ½ og 13 timer, alt efter vind og vejr, båd/motor og ikke mindst skipper. Jens introducerede mig til vores skipper, Charles Mateala fra den polynesiske ø Matema, som Jens havde kendt siden sit første feltarbejde. Udover at blive en god ven, blev Charles vores faste skipper i projektet, indtil hans øjne ikke kunne mere i 1998.

Vores tur og ankomst til Reef er en af de dage, der står allerskarpest i mine erindringer overhovedet. Først den lange tur over havet, hvor jeg opdagede, at Jens var en noget bedre feltarbejder end sømand, og så sejladserne ind i lagunens rolige vand, for til sidst at se en masse mennesker stimlet sammen på stranden i landsbyen Malapu for at tage imod os, ledet af paramount chief Alfred Melotu. Her mødte jeg for første gang mange af de personer, som skulle få altafgørende betydning for projektet, ikke mindst Alfred selv som vi senere lavede en film om (se filmografien nedenfor). Alle vores pakkenelliker, herunder en del filmudstyr, blev båret af folk op til det hus, lavet af sagopalmeblade, som blev stillet til vores rådighed. Huset tilhørte Alfreds søn Ataban, som var politibetjent i Honiara. Vi fik overrakt nøglen til vores egen vandtank og indrettede os i det, som blev vores hovenkvarter, med hver sit soverum og ved det bord, der var sat op ved vinduet. Som traditionen – eller *kastom*, som man siger på landets *lingua franca* Solomon Pijin – byder, ankom en lind strøm af mad til huset. Vi fik arrangeret en stor termokande med kogende vand til vores medbragte kaffe og te og satte os så ned ved bordet og begyndte 'feltarbejdet'. Det var blevet aften, og i petroleumslampens skær sad Jens med sine notesbøger og en stabel A4-papir, som han havde haft med i en indkøbspose fra Brugsen, en anekdotisk detalje fra dengang feltarbejde var meget analogt, hvilket passede Jens fint.

Jeg holdt mig i baggrunden, da jeg endnu ikke kunne tale *pijin*, og stirrede måbende på, hvad der foregik. Udden for huset var der konstant en stor gruppe, som ville hilse på og snakke med Jens. De lidt ældre kendte Jens ved navn, men de lidt yngre måtte han først placere ved at spørge ind til navnene på forældrene. Det gik op for mig, at stakken af A4-papir i virkeligheden var Jens' 'arkiv' af slægtskabsskemaer. Overraskende hurtigt ville Jens kunne finde ud af, hvem en person var, og fortælle, hvem forældrene, bedsteforældrene osv. var og hvilken landsby eller ø, de kom fra. Det var et hit og tankevækkende, at i dette endnu – med undtagelsen af salmebøgerne i kirken – ikke-skriftlige samfund, kunne Jens bidrage med noget vigtigt, næsten bogstavelig talt fortælle folk, hvem de var. Der gik timevis med dette, både på denne første aften og senere. Vi var trætte efter den lange rejse, og Jens sagde godnat til folk, som så gik hjem og respekterede, når vi gerne ville være alene. Inden vi sagde godnat til hinanden, spurgte Jens, hvordan jeg havde det med alting. Jeg svarede, at det havde været fantastisk, og at jeg nærmest følte, jeg var ankommet til mit Stillehavsparadis. Det var så inden, han forklarede mig om toiletforholdene med kvinderne til højre og mændene til venstre nede på

stranden, og inden en rotte den første nat tyggede sig igennem et karton smøger, to pakker te og tre pakker kiks, men gudskelov ikke pillede ved filmudstyret.

Denne første aften/nat har altid stået for mig som den egentlige start på et filmprojekt, som Jens var med i frem til 2010. Da vidste vi ikke, at jeg allerede året efter faktisk flyttede til landet sammen med min familie. Sammen med min kone Birgitte Hansen ledede jeg et landsbyprojekt i regi af Folkekirkens Nødhjælp, hvor de accepterede, at jeg kunne fortsætte filmprojektet med Jens ved siden af. Af oplagte grunde tog jeg mere over hvad logistikken angik, men Jens var stadig i mange år den primære antropologiske kraft, og det blev til adskillige feltarbejdsture sammen gennem årene. I 1994 havde vi sammen med 13 landsbyer i Reef Øerne og på nordkysten af Ndeni, hvor folk der oprindeligt stammede fra Reef, boede, med provinsregeringens kulturdepartement i Lata samt med den nationale regering repræsenteret af nationalmuseet i Honiara udarbejdet en kontrakt om filmprojektet, underskrevet af alle parter. Hvad der var unikt – i al fald dengang – var, at kontrakten klart stipulerede, at rettighederne til al filmmaterialet ville tilhøre landsbysamfundene, noget som Jens nærmest havde insisteret på, og som jeg støttede, selvom jeg havde på fornemmelsen, at det ikke ville være helt nemt at administrere (og det er det i øvrigt stadig ikke).

Jens havde fra starten gjort det klart, at hans rolle var antropologens; det med film var mit gebet. Det, vi fandt ud af sammen og i et tæt samarbejde med lokalsamfundene, var imidlertid, hvad vi gerne ville og skulle filme. Lokalsamfundene var enten Aiwoo-talende, som hører til i det geograferne kalder Melanesien, eller var mindre grupper af Pileni-polynesiske landsbyer beliggende i såkaldte polynesiske udliggere, fordi de lå uden for det, der geografisk betegnes som Polynesien. Lokalsamfundenes interesse i projektet, fremført af henholdsvis melanesiske stormænd (big men på engelsk) og polynesiske høvdinge (chiefs på engelsk) var, at mange ceremonier og ritualer, som alle dage havde været vigtige for den sociale sammenhængskraft, var ved at uddø. De ville gerne finde måder at bevare viden om disse for eftertiden og simpelthen dokumentere, hvorledes de foregik. Mange af disse var overgangsritualer, og en stor del af vores filmmateriale angår disse. Jens var selv at regne som big man, på Aiwoo-sproget kaldet *pesalik*, og han deltog derfor personligt aktivt i ritualerne og spiller således også den rolle i noget af filmmaterialet.

Det, som Jens og jeg til gengæld gerne ville filme, var primært to ting, som vi mente havde antropologisk relevans i et komparativt perspektiv, for at forstå forskellen på disse to etniske nabogrupper, som havde levet sammen side om side i århundreder. For det første var vi simpelthen interesseret i at filme, hvordan de levede i dagligdagen ud over den kulturarv, som blev dækket af rituallivet. For det andet ville vi gerne lave en film, der viste, hvad forskellen var på de to etniske gruppers henholdsvis 'big men' og 'chiefs', et emne som optog mange antropologer i Oceanien, fx den franske antropolog Maurice Godelier og den amerikanske Marshall Sahlins. Vores plan var at gøre det gennem et portræt af den melanesiske big man Alfred Melotu, vores vært ved mit første besøg på Reef, og Polynesernes øverste høvding, Eddie Daiwo, som vi havde holdt møder med i Honiara. Vi aftalte med begge grupper, at vi ville komme tilbage året efter for at filme alt dette.

Året efter viste sig at være for optimistisk, blandt andet ud fra projektets evige problem, nemlig at finde finansiering, primært til de dyre rejser derud. At jeg så samme år, som nævnt, flyttede til Salomon Øerne, gjorde dette nemmere, og vi satsede så på at filme i 1996 og fokusere dels på ritualerne dels på at få materiale til en film om Alfred Melotu og Eddie Daiwo. Jeg fik en aftale med den kendte australske filmmand Gary Kildea om, at han skulle være kameramand på projektet. Gary

havde flere års erfaring fra sit arbejde i nabolandet Papua New Guinea, hvilket blandt andet havde resulteret i filmen *Trobriand Cricket*, som Jens var vild med.

I 1996 indså Jens og jeg, at en af lighederne mellem etnografisk feltarbejde og etnografisk film, et forhold vi ofte diskuterede, medens vi var i felten sammen, var dels, at uforudsigelighed spillede en afgørende rolle dels en slags Murphys lov, at hvis noget kunne gå galt.... Mindre end et par uger før vi skulle begynde at filme, indløb der en besked fra Gary Kildea om, at han umuligt kunne nå at komme, da han selv var ved at filme i Tasmanien og ikke kunne blive færdig inden. Redningen blev, at en af vores norske kolleger, Edvard Hviding fra Universitetet i Bergen, som lavede feltarbejde i den anden ende af landet i Marovolagunen i Western Province, skulle lave en film om traditionelt fiskeri der og havde hyret to norske kameramænd til at hjælpe sig. Vi fik overtalt disse, Trygve Tollefsen og Rolf Scott, sidstnævnte selv antropolog, til at komme ud seks uger tidligere end planlagt og hjælpe os.

De sluttede sig til os, og vi rejste sammen til Reef efter nogle dages briefing i Honiara. I provinshovedstaden Lata ventede vi dels på, at den ene hovedperson Eddie Daiwoo skulle komme fra Honiara, dels organiserede vi transporten over til Reef. Samtidig begyndte vi at filme ting i Lata, såsom indkøb af store mængder betelnødder og gurkemeje, begge dele vigtige elementer i de fleste ritualer. I Lata fandt vi ud af, at den anden hovedperson Alfred Melotu lå for døden med mundkræft, en ikke ualmindelig følge af at tygge mange betelnødder, så vi fik travlt med at komme til Reef, inden det skete.

Vores periode til at lave optagelser i 1996 var således netop præget af uforudsigeligheder. Den ene hovedperson dukkede aldrig op, og den anden lå for døden, så vi endte med at lave en film om dennes død og begravelse. Alt i alt og på trods af den triste baggrund endte vi med at få filmet stort set alt, hvad vi havde brug for i forhold til at lave film om ritualer og *kastom*, og projektet var nu rigtigt i gang, hvilket Jens følte indfrie nogle af de løfter, han havde givet. Men det er en slags skæbnens ironi, at de to første film, vi færdiggjorde, begge var film, vi slet ikke havde planlagt, nemlig filmen *Alfred Melotu, The Funeral of a Paramount Chief* og filmen *Tuo Dolphins*, sidstnævnte baseret på optagelser vi lavede, da dusinvis af delfiner strandede på stranden i landsbyen Tuo, mens vi var der. Begge film er tilgængelige i re-mastered udgaver på *Journal of Anthropological Film* (<https://boap.uib.no/index.php/jaf/index>).

Den sidste tur i felten, vi havde sammen, i øvrigt sammen med vores familier og Gary Kildea, foregik i 2010. Denne tur havde tre specifikke formål. For det første ville vi officielt overrække DVD'er med de film, vi havde lavet hidtil, til lokalsamfundene samt hundredvis af kopier af en bog *Solomon Islands is our country - Reef Islands is our home*, vi havde skrevet sammen. For det andet var der et vist musealt sigte med turen. Jens havde oprindeligt indsamlet etnografisk materiale fra Reef Øerne til Etnografisk Samling på Moesgaard, herunder eksemplarer af de meget berømte røde fjerruller. I 2010 blev vi bedt om at indsamle ting fra specielt børn og unges dagligdag og filme brugen af dem med henblik på at lave en såkaldt UNESCO-kasse til undervisningsbrug. Endelig var turen også tænkt som Jens Pinholts farvel til Reef Øerne og de lokalsamfund, han kendte ud og ind. Der var endog planer om eventuelt at lave en film om dette, men det blev ikke til noget. Det blev der imidlertid af UNESCO-kassen, hvor materialet blev indsamlet af Birgitte Hansen og mig, men som på mange måder var det sidste musealt orienterede projekt, Jens bidrog til.

For mig var det i 2010 tydeligt, at der stod endog meget respekt om Jens Pinholt for, hvad han havde gjort for lokalsamfundene på Reef, også på en måde som jeg ikke tror, Jens selv helt indså. Jeg nåede efter dette at tage til Salomon Øerne og Reef Øerne to gange, inden koronaen fik sat en stopper for flere besøg. Hver gang spurgte folk fra Reef ind til, hvordan Jens havde det, i mange tilfælde familiemedlemmer til personer Jens havde opbygget et meget tæt forhold til. Hver eneste gang måtte jeg også tilbage i Danmark være budbringeren af triste nyheder om, at den ene eller anden af disse nu var gået bort. Nu går det så den anden vej. Jeg forsøger at få spredt nyheden om Jens' død til lokalsamfundene. Jeg har mistet en kollega, som også blev en personlig ven, men der er også mange på Reef Øerne, som givet vil føle, at de har mistet ikke bare en ven, men en der rent faktisk gav dem brugbar viden om deres eget liv. Hvad antropologien angår, har vi mistet en, som ikke var bange for prøve noget for ham nyt, nemlig at bruge film i forskningen og formidlingen. Dansk antropologi har mistet en af de ypperste feltarbejdere, faget har haft.

Filmografi

Følgende er liste over de film, som Jens Pinholt direkte var involveret i produktionen af som antropolog:

Alfred Melotu – The Funeral of a Paramount Chief: (Peter I Crawford with Rolf Scott, T. Tollefsen and Jens Pinholt), SOT Film (Bergen) & Intervention Press (Aarhus), 2002. Remastered version 2022.

Tuo Dolphins: (Peter I. Crawford with Rolf Scott & Jens Pinholt), SOT Film (Bergen) & Intervention Press. (Aarhus). 2002. Remastered version 2022.

Reef Rushes I, Age-set ceremonies, Ngasinue: (Video), Reef Islands Ethnographic Film Project, 86', 2010.

Reef Rushes II, Age-set ceremonies, Nifiloli: (Video), Reef Islands Ethnographic Film Project, 43', 2010.

Reef Rushes III, Vaiakau 'kastom' songs and dance: (Video), Reef Islands Ethnographic Film Project, 68', 2010.

Fidim pikpik (Feeding the pigs): (Video), Reef Islands Ethnographic Film Project, 5', 2012.

Æret være hans minde.